

**Programma van maatregelen bij Archeologienota :
Steenpaal, Essen
(prov. Antwerpen)**

Robby Vervoort
Freelance Senior Archeoloog
Borgerhout, december 2025

Titel

Programma van maatregelen bij Archeologienota:

Steenpaal, Essen
(prov. Antwerpen)

Auteur

Robby Vervoort

Opdrachtgever

Landmeter

Projectcode

2025K214

Plaats en datum van uitgave

Borgerhout, december 2025

Reeks

RVFSA-Rapport, 224

© Robby Vervoort. Freelance Senior Archeoloog. Niets uit deze uitgave mag zonder bronvermelding worden vervoelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door print-outs, kopieën, of op welke andere manier dan ook.

Inhoud

1. Technische fiche/administratieve gegevens	4
2. Inleiding	7
3. Synthese en onderzoeksvragen.....	7
4. Kennisvermeerderingspotentieel van het projectgebied	10
5. Programma van maatregelen.....	11

1. Technische fiche/administratieve gegevens

Naam site

Steenpaal, Essen (25-ESS/PAA-2025K214)

Ligging

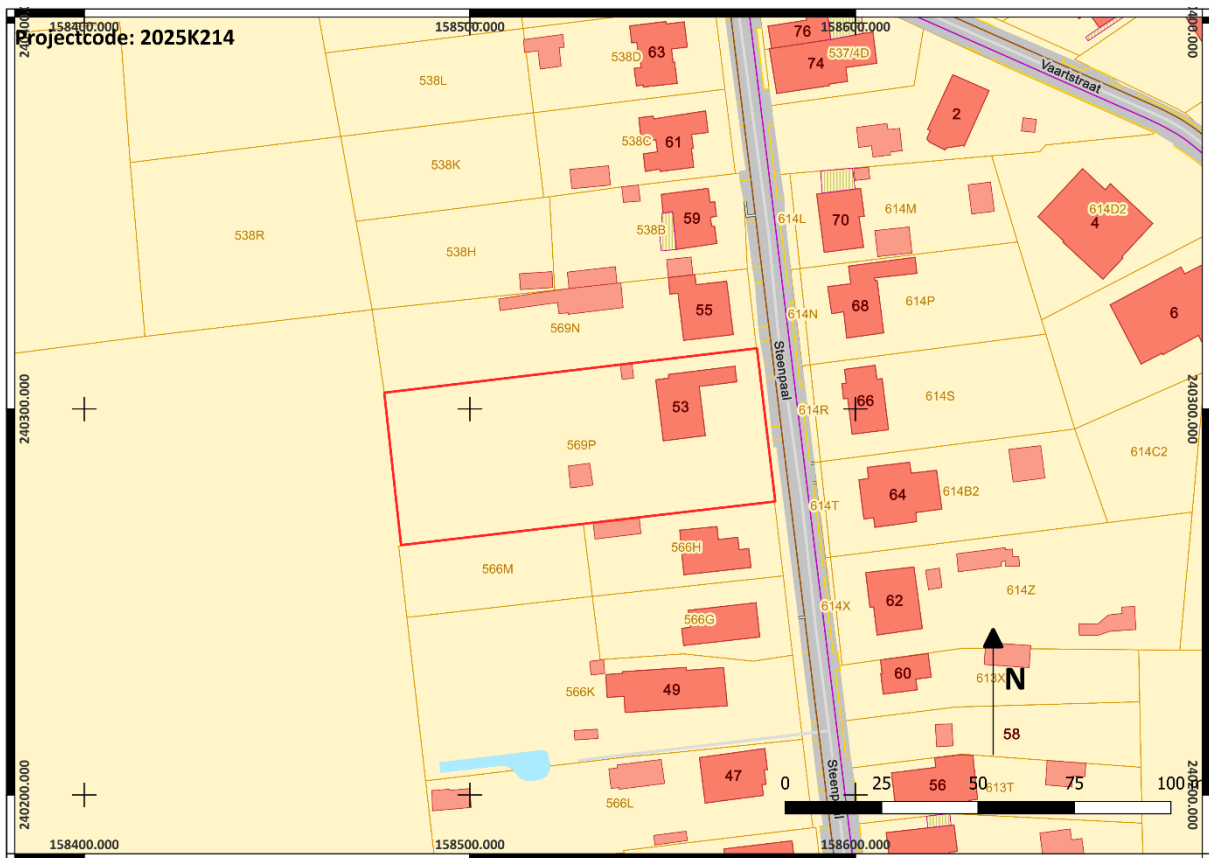
Antwerpen, Essen,
 Steenpaal 53

Kadastrale gegevens projectgebied

Essen:
 1^{de} Afdeling: Sectie A
 Perceelnummer: 569P

Bounding Box

X158478,0	Y240304,4
X158574,3	Y240316,0
X158579,1	Y240276,3
X158482,5	Y240264,7



Figuur 1: Kadasterkaart met aanduiding onderzoeksgebied (1/1000)

<i>Onderzoek</i>	Archeologisch en geschiedkundig bureauonderzoek
<i>Projectcode</i>	2025K214
<i>Opdrachtgever</i>	Landmeter ontwikkelaar
<i>Contactpersoon opdrachtgever</i>	Zie privacy-fiche
<i>Uitvoerder</i>	Robby Vervoort. Freelance Senior Archeoloog. Research & Consultancy.
<i>Erkend archeoloog</i>	Robby Vervoort OE/ERK/Archeoloog/2016/00126
<i>Nummer wettelijk depot</i>	Niet van toepassing
<i>Termijn</i>	12 november - 14 december 2025
<i>Geplande ingreep</i>	Sloop deel bestaande bebouwing, bouw nieuwe woning, verkaveling.
<i>Geldende wetgeving en voorwaarden</i>	Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 en het Onroerenderfgoedbesluit van 16 mei 2014. De melding werd opgesteld overeenkomstig de Code van Goede Praktijk. De totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de aanvraag betrekking heeft, bedraagt 3000m ² , zoals bepaald in artikel 5.4.2 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 en is gelegen buiten een zone waarop lagere oppervlaktecriteria van toepassing zijn.
<i>Randvoorwaarden</i>	Op het gewestplan is het westelijke deel van het projectgebied gelegen in landbouwgebied. Het oostelijke deel bevindt zich binnen woongebied met landelijk karakter.
<i>Doelstelling</i>	Het doel van deze archeologienota is om via de tot op heden beschikbare bronnen na te gaan wat het archeologische potentieel van het projectgebied is, wat de mogelijke bedreigingen zijn voor het eventueel aanwezige bodemarchief, en hoe hiermee dient omgegaan te worden.

Vraagstelling

- Wat is de landschapshistoriek van het projectgebied?
- Welke archeologische sites zijn gekend in of nabij het projectgebied?
- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologische en cultuurhistorisch potentieel van het terrein?
- Wat is de impact van de geplande werken?
- Levert het huidige bronnenmateriaal voldoende info op? Zo neen, is er een vervolgonderzoek nodig en welke methode levert het meeste informatie op?

Thesaurus

Bureauonderzoek.

2. Inleiding

Doel van dit bureauonderzoek is het verkrijgen van een bekrachtigde archeologienota naar aanleiding van een geplande verkaveling te Essen, Steenpaal 53. In deze archeologienota wordt via een bureauonderzoek nagegaan welke mogelijke archeologische en cultuurhistorische waarden zich binnen het projectgebied bevinden. Het projectgebied wordt in eerste instantie binnen een grotere context geplaatst. Vervolgens wordt nagegaan wat de recente gebruiksgeschiedenis van het projectgebied is en wat hiervan de mogelijke impact was op perceelniveau. Tevens wordt de mogelijke impact van de geplande werken op het eventueel aanwezige archeologische potentieel besproken. Op basis van alle voorhanden zijnde gegevens wordt vervolgens een programma van maatregelen voorgesteld.

3. Synthese en onderzoeksvragen

Op basis van de beschikbare bodemkundige, historische, cartografische en archeologische gegevens over het projectgebied en zijn ruimere omgeving kan gesteld worden dat het projectgebied een laag archeologisch potentieel heeft en dat de impact van de werken op eventueel aanwezige archeologische resten beperkt is.

Het projectgebied kent geen uitgesproken gunstige landschappelijke elementen. Het is niet gelegen in een gradiëntzone, er is geen natuurlijke waterloop in de omgeving, het terrein lijkt zich net wat lager te situeren dan de directe omgeving. Volgens de bodemkaart van Vlaanderen is er binnen het projectgebied enerzijds sprake van pluggenbodems in het westen, dewelke een beschermende invloed hebben op eventueel aanwezige archeologische resten, en anderzijds bodems zonder profielontwikkeling met een sterke antropogene invloed in het oosten van het terrein. De toekomstige bouwzone en een groot deel van de zone voor achtertuin situeren zich binnen deze volgens de bodemkaart verstoorde zone.

De aanwezigheid van een pluggenbodem binnen het terrein kan worden verklaard aan de hand van de historische kaarten. Het terrein was minstens vanaf het laatste kwart van de 18^{de} eeuw in gebruik als akkerland en bleef onbebouwd tot het laatste kwart van de 20^{ste} eeuw, toen de huidige situatie werd gerealiseerd. Allicht werd het vermoedelijk oorspronkelijk heidelandschap reeds in de middeleeuwen ontgonnen als landbouwgebied onder impuls van de kloosters en abdijen.

Met betrekking tot de impact der werken kunnen we stellen dat deze erg beperkt is. Naast de sloop van een deel van de bestaande woning en een bijgebouw, zal er slechts één nieuw bouwlot worden gecreëerd voor het oprichten van een vrijstaande eengezinswoning. De bebouwbare oppervlakte voor

de woning bedraagt maximaal 160 m². In de achtertuinzone kan maximaal 125 m² (bijgebouw, vijver/zwembad, terrassen) worden bebouwd en verhard. Zowel de toekomstige bouwzone als het grootste deel van de achtertuin is gelegen binnen de zone die op de bodemkaart gekarteerd staat als Zcp(o) (matig droge zandbodems zonder profielontwikkeling met sterke antropogene invloed).

Ook de gekende archeologische elementen in een straal van 1500 meter zijn erg beperkt. Ten westen van de Kleine Aa werd een concentratie lithische artefacten uit het mesolithicum aangetroffen. Overige resten bestaan uit ongedateerde kuilen en greppels, laatmiddeleeuwse bewoningssporen, en resten uit de nieuwe tijden gerelateerd aan oude hoeves. In combinatie met de eerder ongunstige landschappelijke ligging en de aanwezigheid van een bodem met sterke antropogene invloed zonder profielontwikkeling, kunnen we concluderen dat het projectgebied een laag potentieel heeft op de aanwezigheid van archeologische resten binnen de zone die door de geplande werken wordt bedreigd. Op basis van de tijdens het bureauonderzoek geraadpleegde bronnen kon worden vastgesteld dat de kans op de aanwezigheid van archeologische resten met een hoog potentieel op kennisvermeerdering erg laag is ten gevolge van de ongunstige landschappelijke ligging en de aanwezigheid van een verstoorde bodem. Bovendien is de impact van de geplande werken eerder beperkt en vinden deze grotendeels plaats binnen de zone met verstoorde bodems. Daarom raden we aan geen bijkomende onderzoeken uit te voeren voorafgaandelijk aan de geplande werkzaamheden.

- *Wat is de landschapshistoriek van het projectgebied?*

Het projectgebied ligt in het zandgebied van de Antwerpse Kempen, gekenmerkt door een zwak golvend dekzandreliëf dat doorsneden wordt door enkele beken. Het tertiaire substraat wordt gevormd door de afzettingen van de Formatie van Merksplas, Lid A uit het Pliocene. Dit zijn de jongste tertiaire afzettingen die dateren uit het Boven-Pliocene en het begin van het Pleistoocene. In deze periode lag het projectgebied in een kust-nabij marien milieu, waarin grijs, halfgrof tot grof zand is afgezet. Het kwartsrijke zand bevat regelmatig dunne klei-intercalaties, is glimmerhoudend en bevat schelpfragmenten, gerold hout, veen en (sideriet)keitjes.

Bovenop de mariene Tertiaire afzettingen bevindt zich de Formatie van de Kempen bestaande uit estuariene afzettingen gekenmerkt door klei-, zand- en leemcomplexen, schorreklei en wadzanden. Tijdens het Pleniglaciaal waren de zandige sedimenten sterk onderhevig aan erosie ten gevolge van de geringe vegetatiebedekking die aanwezig was in deze poolwoestijn. De Kempische kleilagen waren meer erosiebestendig en vormden de interfluvia.

Vanaf het Laatglaciaal wisselen glacialen en interglacialen, respectievelijk koudere en warmere periodes, zich af. Onder invloed van noorderwind zetten eolische sedimenten zich af. Bijgevolg

werd het Kempisch kleisubstraat door het dekzand van de Formatie van Gent afgedekt. In de dalen is dit pakket dikker dan op hoger gelegen gebieden. Hierdoor werd het reliëf dat zich vormde tijdens de ijstijd genivelleerd. Het Pleistocene dekzand werd daarna in koudere periodes opnieuw herwerkt door de heersende wind uit het westen. Ten gevolge van deze verstuiving ontstonden lokale landduinen (stuifzand). De textuur van deze sedimenten uit het Holoceen en het Tardiglaciaal kenmerkt zich door fijn tot medium fijn zand.

Vanaf het Holoceen werd het aanzienlijk warmer met een stijging van de grondwatertafel tot gevolg. Daarbij nam de vegetatiebedekking toe. Het afgestorven plantenmateriaal accumuleerde in depressies en rivierdalen waardoor er na verloop van tijd veenlagen werden gevormd. In de beekvallei van de Kleine Aa kunnen fluviatiele sedimenten worden aangetroffen. Deze kenmerken zich door lemig zand en zijn vaak rijk aan organisch materiaal of veen in de lageregelegen delen.

Onder antropogene invloed werd op grote schaal ontbost waardoor de natuurlijke bescherming van de bodem werd vernield en de zandgronden opnieuw kwamen bloot te liggen. Bijgevolg werden er nieuwe verstuivingen gevormd. Bovendien veranderde het landschap ingrijpend ten gevolge van het verrijken van de bodem met plaggenbodems en de aanleg van drainagestelsels.

Specifiek voor het projectgebied kon worden vastgesteld dat de aanwezigheid van een plaggenbodem binnen het terrein kan worden verklaard aan de hand van de historische kaarten. Het terrein was minstens vanaf het laatste kwart van de 18^{de} eeuw in gebruik als akkerland en bleef onbebouwd tot het laatste kwart van de 20^{ste} eeuw, toen de huidige situatie werd gerealiseerd. Allicht werd het vermoedelijk oorspronkelijk heidelandschap reeds in de middeleeuwen ontgonnen als landbouwgebied onder impuls van de kloosters en abdijen.

- *Welke archeologische sites zijn gekend in of nabij het projectgebied?*

De gekende archeologische elementen in een straal van 1500 meter zijn erg beperkt. Ten westen van de Kleine Aa werd een concentratie lithische artefacten uit het mesolithicum aangetroffen. Overige resten bestaan uit ongedateerde kuilen en greppels, laatmiddeleeuwse bewoningssporen, en resten uit de nieuwe tijden gerelateerd aan oude hoeves.

- *Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologische en cultuurhistorisch potentieel van het terrein?*

Op basis van de geraadpleegde bronnen kunnen we concluderen dat er zich binnen het terrein geen cultuurhistorische resten bevinden. Ook wat het archeologische potentieel betreft, kan

besloten worden dat de kans op de aanwezigheid van archeologische resten met een hoog potentieel op kenniswinst klein is. De huidige bebouwing gaat terug tot het laatste kwart van de 20^{ste} eeuw.

- *Wat is de impact van de geplande werken?*

Met betrekking tot de impact der werken kunnen we stellen dat deze erg beperkt is. Naast de sloop van een deel van de bestaande woning en een bijgebouw, zal er slechts één nieuw bouwlot worden gecreëerd voor het oprichten van een vrijstaande eengezinswoning. De bebouwbare oppervlakte voor de woning bedraagt maximaal 160 m². In de achtertuinzone kan maximaal 125 m² (bijgebouw, vijver/zwembad, terrassen) worden bebouwd en verhard. Zowel de toekomstige bouwzone als het grootste deel van de achtertuin is gelegen binnen de zone die op de bodemkaart gekarteerd staat als Zcp(o) (matig droge zandbodems zonder profielontwikkeling met sterke antropogene invloed).

- *Levert het huidige bronnenmateriaal voldoende info op? Zo neen, is er een vervolgonderzoek nodig en welke methode levert het meeste informatie op?*

Op basis van de tijdens het bureauonderzoek geraadpleegde bronnen kon worden vastgesteld dat de kans op de aanwezigheid van archeologische resten met een hoog potentieel op kennisvermeerdering erg laag is ten gevolge van de ongunstige landschappelijke ligging en de aanwezigheid van een verstoorde bodem. Bovendien is de impact van de geplande werken eerder beperkt en vinden deze grotendeels plaats binnen de zone met verstoorde bodems. Daarom raden we aan geen bijkomende onderzoeken uit te voeren voorafgaandelijk aan de geplande werkzaamheden.

4. Kennisvermeerderingspotentieel van het projectgebied

Op basis van het uitgevoerde bureauonderzoek kon bepaald worden dat, indien er binnen het projectgebied archeologische resten aanwezig zijn, deze allicht goed bewaard zijn gebleven binnen het westelijke deel van het terrein. Hier bevindt zich volgens de bodemkaart een plaggenbodem met dikke antropogene A-horizont, die mogelijk een beschermende invloed heeft gehad op eventueel aanwezige archeologische resten. Volgens diezelfde bodemkaart situeert zich binnen het oostelijke deel echter een bodem zonder profielontwikkeling met sterke antropogene invloed. Eventueel aanwezige archeologische resten in dit deel van het terrein zijn allicht reeds grotendeels verstoord. Tevens dienen we te wijzen op de erg schaarse archeologische kennis binnen een straal van 1500 meter. Hierdoor

kunnen we stellen dat indien er binnen het terrein goed bewaarde archeologische resten aanwezig zijn, deze allicht een groot potentieel op kennisvermeerdering zullen hebben.

Echter toonde het bureauonderzoek tevens aan dat de kans op de aanwezigheid van archeologische resten met een hoog potentieel op kennisvermeerdering binnen het projectgebied eerder klein is. Het terrein kent immers geen uitgesproken gunstige landschappelijke ligging. Het terrein lijkt, op basis van de detailopname van het DHM, net iets lager te zijn gelegen ten opzichte van de directe omgeving. Bovendien bevinden er zich geen natuurlijke waterlopen in de directe omgeving van het projectgebied. We kunnen hieraan toevoegen dat de impact van de geplande werken eerder beperkt is in oppervlakte en hoofdzakelijk gepland zijn in de oostelijke zone van het terrein, waar sprake is van een bodem zonder profielontwikkeling met sterk antropogene invloed.

5. Programma van maatregelen

Er werd een vooronderzoek zonder ingreep in de bodem uitgevoerd, dat aangeeft dat er geen bijkomende maatregelen meer nodig geacht worden in het kader van de geplande werken. Al het vooronderzoek dat noodzakelijk is om met voldoende zekerheid een uitspraak te doen over de aanwezigheid en waarde van archeologisch erfgoed werd uitgevoerd.

De impact van de geplande werkzaamheden werd getoetst aan de gekende reeds verstoorde en reeds onderzochte zones, de gekende geologische, bodemkundige en ecologische kenmerken en de gekende archeologische en historische waarden (zie verslag van resultaten van het vooronderzoek).

Belangrijk in de afweging van de noodzaak voor verder vooronderzoek is de beperkte kans op het aantreffen van archeologische resten met een hoog potentieel tot kennisvermeerdering ten gevolge van de onaantrekkelijke landschappelijke ligging, de bodemkundige situatie en de beperkte impact van de geplande werken. Hierdoor weegt de meerkost ten gevolge van bijkomend onderzoek niet op tegen de kenniswinst.

Naar aanleiding hiervan zijn geen verdere maatregelen vereist. Daarom wordt geen programma van maatregelen opgemaakt. Deze beslissing steunt op onderstaande redenering.

De afweging of verder vooronderzoek noodzakelijk is, gebeurt op volgende wijze:

Na iedere fase in het vooronderzoek volgt verder vooronderzoek, zonder ingreep in de bodem of met ingreep in de bodem, indien op basis van de reeds uitgevoerde fase(s) van het vooronderzoek onvoldoende informatie gegenereerd is om:

- *de hoogstwaarschijnlijke afwezigheid van een archeologische site afdoende te staven*

Hoewel niet kon aangetoond worden dat er zich geen archeologische resten in het projectgebied bevinden, kon wel voldoende worden aangetoond dat de kans op het aantreffen van archeologische resten met een hoog potentieel op kennisvermeerdering klein is ten gevolge van de onaantrekkelijke landschappelijke ligging, de bodemkundige situatie en de beperkte impact van de geplande werken.

- *een gemotiveerde uitspraak te doen over het al dan niet moeten nemen van maatregelen*

Gezien het ontbreken van mogelijke archeologische resten met een hoog potentieel aan kennisvermeerdering dienen geen verdere maatregelen genomen te worden.

- *een plan van aanpak voor een archeologische opgraving op te maken*

Er dient geen archeologische opgraving plaats te vinden in het projectgebied.

- *een plan van aanpak voor een behoud in situ op te maken*

Er dient geen plan van aanpak gemaakt te worden voor een eventueel behoud in situ.

Op basis van het uitgevoerde vooronderzoek kunnen we besluiten dat er voldoende informatie is gegenereerd om een te bekrachtigen archeologienota op te maken die het ontbreken van potentieel op kennisvermeerdering.